

## OPERACIONALIZMUS P. W. BRIDGMANA

B. E. BYCHOVSKIJ

### 1. OPERACIONÁLNY ROZBOR

Percy William Bridgman, čestný profesor Harvardskej univerzity, je známym vedcom, ktorého si fyzici veľmi ctia. Za výskumy v oblasti vysokotlakovej fyziky bol poctený Nobelovou cenou. Súčasne — zvlášť za posledné desaťročia — nadobudol prof. Bridgman v angloamerických krajinách význam a vplyv, ktorý presahuje záujmy fyzikov-špecialistov. Jeho meno je spojené s rozšírením operacionalizmu — novou to odrodou filozofického idealizmu. Priebehom tridsiatich rokov, počnúc vydaním knihy *Logika súčasnej fyziky* (r. 1927), Bridgman si stále viac upevňuje povest jedného z vedúcich idealistických filozofov. Nielen medzi fyzikmi, ale i medzi psychológmi, sociológmi a predstaviteľmi iných vedeckých disciplín vyrástli značné skupiny stúpen-  
cov Bridgmanovej filozofie. A hoci sa sám Bridgman nepovažuje za zakladateľa filozofickej školy a za hlavu nového filozofického hnutia, v skutočnosti je uznávaným vodcom vplyvného druhu súčasného subjektívneho idealizmu. „Cítim, — vyhlásil Bridgman pri posudzovaní súčasného stavu operacionalizmu —, že som stvoril Frankenstein<sup>1</sup>, ktorý mi zjavne vypovedal poslušnosť“<sup>2</sup>.

Miesto operacionalizmu v rade iných foriem idealizmu je určené tým, že je spojovacím článkom medzi neopozitivismom a pragmatizmom. Operacionalizmus sa snaží prekonať meditatívny charakter neopozitivistickej metodológie a zároveň zbližiť pragmatizmus so súčasnými prírodnými vedami, pridať súčasnému vedeckému mysleniu logicky jemnejší a harmonickejší ráz.

Prof. Bridgman — ako aj iní fyzici-idealisti — sa snaží zdôvodniť svoju idealistickú filozofiu objavmi súčasnej fyziky. Súčasne využíva svoju filozofiu pre idealistický výklad týchto objavov. Jeho myslenie sa pohybuje akoby po dotyčníci k vedeckej pravde.

Zväčšujúca sa úloha početných operácií a zložitých matematických konštrukcií pri štúdiu fyzických procesov, zvýšený účinok strojovej techniky a meracích prístrojov — zvlášť pri výskumoch mikrofyzických javov, pôsobili nielen na charakter laboratórneho výskumu, ale aj na samotné pozorované javy. Veľký význam stanoviska skúmateľa v procese výskumov i súradného bodu vo vedeckých konštrukciách teórie relativity, zrýchľovanie tempa rozvoja a obnovenia fyzických predstáv v súčasnej vede — to všetko odhalilo neobyčajnú zložitost' problému dialektického vzájomného pôsobenia objektu

<sup>1</sup> Frankenstein — hrdina rovnomenného románu Mary Godwin-Shelly — v laboratóriu umelo vytvorený človek, ktorý sa vzbúril proti svojmu konštruktérovi.

<sup>2</sup> P. W. Bridgman, *Remarks on the Present State of Operationalism*. Scientific Monthly, 1954, v. 79, 224.

a subjektu poznania. Tieto ťažkosti vytvárajú priaznivú gnozeologickú pôdu pre vzrastanie subjektivismu, zvädzajú vedeckého pracovníka — nevyzbrojeného dialektickou metódou — na klzkú cestu idealizmu.

Teoretickým základom operacionalizmu je tzv. „čistý empirizmus“. Tak ako i „radikálny empirizmus“ Jamesa a „filozofia čistej skúsenosti“ Avenariusu, „čistý empirizmus“ značí úsilie o dôsledné uskutočnenie fenomenalizmu, negáciu objektívnej skutočnosti za hranicami našich pocitov. Skúsenosť sa chápe vo všetkých prípadoch subjektivisticky, nie ako spojenie vedomia s vonkajším svetom, ale ako obsah v sebe uzavretého vedomia. Tvrdenie, že vedomie, subjekt, pocity sú prvotné, a bytie, objekt, príroda druhotné, je základný kameň tejto filozofie. „Pojem vedomia — hovorí Bridgman — je, azda, to najvyššie z toho, čo nemožno ďalej analyzovať, a keď sa pokúšame vyjadriť možnosť prejsť za jeho hranice, pokúšame sa urobiť nemožnosť.“<sup>3</sup> Dokazovať, že Bridgman je subjektívny idealista, znamená dokazovať to, čo je už známe. Sám to nezvratne dokázal a dokazuje na každej stránke svojich prác. Otvoriac dvere dokorán subjektívnemu idealizmu, Bridgman vyhlasuje:<sup>4</sup> „Nič nemá význam okrem toho, čo je v mojom vedomí. Čo to znamená, keď sa povie: svet »reálne jestvuje« nezávisle od nás samotných a našich pocitov? Snažím sa podtrhnúť, že hocaký zmysel, ktorý nachádzam v podobných tvrdeniach, prejavuje sa vo veciach, ktoré robím, i v skúsenostiach, ktoré mám... To, čo sa deje s vami a inými ľuďmi, to je iba moja konštrukcia, vybudovaná z toho, čo sa deje so mnou.“

Pre operacionalistický druh fenomenalizmu je charakteristický zdôraznený individualizmus. Starí machisti sa usilovali zahaliť subjektivistickú podstatu svojich názorov, objektivizujúc pocity. „Prvky skúsenosti“, „možná skúsenosť“ atď. mali pridať ich filozofii vedeckú podobu a vytvoriť zdanie filozofickej neutrálnosti. Neomachisti použili nové maskovanie, prejdúc od „pocitov“ k „zmyslovým dátam“, snažiac sa presvedčiť, že táto terminologická obratnosť stačí pre ohrazenie „objektívneho“ obsahu skúsenosti od subjektívneho aktu percepcie, akoby v tomto spočívala celá vec. Bridgman tieto triky odmieta. Rehabilituje prirodzenú jednotu aktu a obsahu pocitov, vracia sa k otvorenému subjektivismu.

Bridgman neschováva „Ja“ do „My“, nenazýva svoj subjektivismus „kolektívnou skúsenosťou“, „dedičným vedomím“. Neskrýva svoj subjektivismus, dokonca ho berie na ľahkú váhu: keďže môj pocit je nevykoreniteľne súkromným, osobným, len mojím, vkladá do pojmu „pocit“ nadindividuálny obsah znamená používať tento pojem nekriticky. „Fakty“ — podľa Bridgmana — sú práve tak subjektívne ako aj city. „Stojím sám vo vesmíre iba so samotnými rozumovými nástrojmi, ktorými vládmem... V určitom zmysle hrám len púťavú duševnú hru sám so sebou.“<sup>5</sup>

Ako dôsledný subjektivista Bridgman nevyhnutne dospieva k solipsizmu. Na rozdiel od prevažnej väčšiny svojich predchodcov neodbočuje zo subjektivistickej cesty pri pohľade na nevyhnutne sa približujúci solipsizmus. „Skoro každý výraz, ktorý môžem dodať tomuto základnému presvedčeniu — priznáva sa Bridgman hovoriac o svojom gnozeologickom egocentrizme —, môže byť hneď preložený do jazyka solipsizmu...“<sup>6</sup> A predsa, napriek očividnosti, nechce sa kajať z chyby solipsizmu. Obvinenie zo solipsizmu, ktorého sa mu neraz dostalo, formuluje sa podľa jeho mienky „jazykom, ktorý prijíma za nepodliehajúce analýze, atómnne práve to, čo sa solipsista usiluje analyzovať,

<sup>3</sup> The Intelligent and Society, 1938, 142.

<sup>4</sup> Tamže, 152—153.

<sup>5</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 79, 191.

<sup>6</sup> The Intelligent and Society, 1938, 1953.

a najmä — otázku o tom, čo rozumieme, keď hovoríme, že veci existujú. Neverím, že riešenie tejto otázky vôbec môže byť sformulované pomocou jazyka, ak tento jazyk používa bežné označenia" (ibid.). Stačí len pridať slovám „je“, „jestvuje“ neobvyklý zmysel a všetky „veci“ ostanú na svojich miestach. Ale týmto miestom je predsa „moje (práve moje a nie naše) vedomie!“ Kratšie povedané, ak budeme používať slová v ich obvyklom význame, bytie nazývať bytím a solipsizmus solipsizmom, tak potom sa filozofické stanovisko Bridgmana stane celkom jasným. Jeho filozofia nie je nič iné ako najpochybnejší solipsizmus, ku ktorému ho priviedol jeho „rozbor“.

Nehovoríme: „Objekty neexistujú“ — vyhlasuje Bridgman v tejže práci. Iba hovoríme: „Rozbor ujasňuje, že »objekt« vôbec nemá ten zmysel, ktorý sme mu doteraz prikladali.“<sup>7</sup> Tento sémantický trik — to je starý úskok subjektívneho idealizmu, pochádzajúci od Berkleyho. Je založený na úplne priehladnom sofizme: ak v tom zmysle, ktorý všetci ľudia vkladajú do pojmu „bytie“, objekty neexistujú, potom „existujú“ v tom zmysle, ktorý je cudzí pojmu „bytie“; inými slovami, ak pod „bytím“ rozumieme nebytie, potom objekty existujú a vtedy nemôžeme vytýkať idealistom popieranie existencie objektov.

Na príkladoch najdôležitejších pojmov súčasnej fyziky Bridgman demonštruje svoje chápanie „reálnosti“. Tu odhadzuje sofistický obal subjektivismu a priamo vyhlasuje, že pojem fyzickej reálnosti je zbytočný, nepotrebný. V článku *O podstate niektorých našich fyzických pojmov*<sup>8</sup> sa Bridgman snaží rehabilitovať energetické stanovisko Ostwalda, ktorý zavrhol reálnosť atómu. Uisťuje, že vraj podstatná zmena fyzikálnych predstáv, vyvolaná rozštiepením atómu a odhalením jeho vnútornej stavby, nemení logickú situáciu. Podľa Bridgmana nijaká evolúcia fyzikálnych predstáv nemôže otriasť popieraním filozofického ponímania hmoty: nech prírodu chápeme akokoľvek, idealizmus vždy zavrhuje jej objektívnu skutočnosť. Právo atómu na vedeckú existenciu sa zakladá — podľa mienky Bridgmana — nie na jeho objektívnej reálnosti, ale na tom, že je vo vedeckej praxi racionálnou, seba ospravedlňujúcou myšlienkovou konštrukciou.

Bridgman nepripúšťa pochybnosti o vedeckej účelnosti, o teoretickom a praktickom význame pojmov atóm, alebo pole: bez týchto pojmov, podľa jeho mienky, súčasná fyzika je proste nemysliteľná. Význam týchto pojmov však vidí nie v odraze ich objektívnej reality, ale v tom, že sú efektívnymi nástrojmi myslenia o fyzických javoch, nástrojmi opisu, usporiadania a predvídania vlastností fyzických systémov. V tomto protiklade pojmov ako nástroja poznania k pojmom ako odrazu skutočnosti — je podstata teórie poznania Bridgmana, stojacej v blízkom príbuzenstve s inštrumentalistickou teóriou poznania. Pritom sa so všetkou očividnosťou prejavuje nerozlučné spojenie tejto teórie poznania so subjektívno-idealistickou teóriou bytia. Priznávajúc vedeckú hodnotu pojmov atóm a pole, Bridgman dokladá: „Ja však neverím, že dodatočné pripustenie fyzickej reálnosti sa osvedčí a prinesie akýkoľvek kladný výsledok.“<sup>9</sup> Pojem atómu je oprávnený, nevyžaduje však uznanie reálnosti atómu. Tu sme tesne pristúpili k otázkam o vzťahu pojmu k skutočnosti a o vzájomnom vzťahu teórie a praxe, riešenie ktorých nám odкрýva samotné jadro operacionalizmu.

„Skutočnosť“ je pojem. „Reálnosť“ a „pojem reálnosti“ — sú synonymá. Teda k analýze „reálnosti“ dá sa dôjsť tak isto ako k rozboru každého iného pojmu. Operacionalistický pojem reálnosti je iba zvláštny prípad operacionálneho rozboru poj-

<sup>7</sup> Tamže, 50

<sup>8</sup> The British Journal for the Philosophy of Science, 1951, 272.

<sup>9</sup> The Logic of Modern Physics, 58.

mov. Realnosť v jej operacionalistickom chápaní nie je nič iné, ako „súhrn všetkých vecí, ktoré dokážeme urobiť“<sup>10</sup>, lebo *každý* pojem nie je nič iné ako funkcia našich operácií.

Operacionalizmus ako druh subjektívneho idealizmu sa odlišuje od machizmu a neomachizmu tým, že — zhodujúc sa s nimi v otázke subjektivistického chápania skúseností a rozumu — pokladá subjektívnosť za činnosť, za systém operácií. To sa vzťahuje aj na zmyslovosť i na rozum, na empirické i logické. V empirickej sfére, ako sme videli, dosahuje sa to cestou zblíženia obsahu percepcie s aktom percepcie, podčiarkovaním závislosti skúseností od „Ja“, pritom nie zovšeobecneného „Ja“, ale solopsistického „Ja“. Pragmatické motívy idúce od Jamesovho voluntarizmu sa tu dôsledne vzťahujú na machistickú koncepciu skúsenosti. V strede záujmov operacionalizmu ako i v logickom pozitivizme nie je rozbor zmyslovosti, ale rozumu. A tu, pri prechode od rozboru pocitov k rozboru pojmov, s najväčšou výraznosťou sa ukazuje rozdiel týchto dvoch foriem neopozitivismu.

Očkovanie pragmatizmu na machizmus spočíva v Bridgmanovom protiklade operacionálneho a „logického rozboru“. Redukcia rozboru pojmov na rozbor operácií — to je „nové slovo“ Bridgmana, jeho prínos do teórie subjektívneho idealizmu.

Pre logického pozitivistu empirické i logické je dané. Analyzuje zmyslove dané alebo danú logickú sústavu. Sémantický rozbor pojmov má do činenia s hotovými, utvorenými pojmami, ktoré sémantik rozčleňuje, rozkladá, obracia raz jednou, raz druhou stranou a nakoniec ich vyvráti naruby.

Pre operacionalistu poznávané nie je dané, ale zobraňované, uskutočňované, tvorené v akte poznania. V empirickej sfére, ako sme to videli, operacionalista ustanovuje súvislosť pocitu a pociťovaného „Ja“, zblízuje skúsenosti s jednotlivou určitou osobnosťou, stiera hranice medzi pocitom a zmyslom, pripisuje pocitu emociálne a individuálne zafarbenie. V logickej sfére operacionalista neskúma logickú štruktúru myslenia, nepodrobuje rozboru dané, hotové pojmy, ale analyzuje vytváranie pojmov poznávajúcim rozumom, pozerá na pojmy nie ako na to, čím operuje myslenie, ale ako na výsledok myšlienkových operácií. Operacionálny rozbor skúma mechanizmus konštrukcie pojmov myslením.

Na rozdiel od logického pozitivistu operacionalista i pragmatista skúma myslenie ako činnosť a pojmy — ako uskutočnené myslenie, no obsah operacionalistickej filozofie sa jednako nezhoduje s pragmatizmom. Pre posledného, podľa známej formuly Peircea, idea vecí — to je „idea jej zmyslových následkov“. Záujem pragmatizmu je sústredený na činnosť idey, na jej užitočnosť, dôležitosť, na to, ako „pracuje“.

Operacionalistu hlavne zaujíma, ako pracuje myseľ rodiaca ideu, konštruujúca a utvárajúca ju. Nie následky, ale predpoklady idey tvoria predmet operacionálneho rozboru; nie jej aplikácia, ale formovanie vedomím. V určitom zmysle operacionalizmus dopĺňa pragmatizmus: pracujúca idea sama musí byť vypracovaná. Formula Peircea sa dopĺňa ako svojím predpokladom formulou Bridgmana: My vôbec pod každým pojmom nemáme na zreteli nič iné, ako rad operácií; „pojem“ je synonymom príslušného radu operácií.<sup>11</sup> Inými slovami, idea vecí — to je idea operácií nášho vedomia, ktoré ju utvárajú. Pragmatistu zaujímajú — funkcie pojmu, operacionalistu — jeho genéza. Prvý je zaujatý tým, ako operujeme vykonštruovanými pojmami, druhý tým, ako operujeme konštruujúce pojmy.

<sup>10</sup> The Intelligent and Society, 1938, 150.

<sup>11</sup> The Logic of Modern Physics, 5.

Aby sme mohli podľa zásluhy oceniť filozofický význam operacionálneho rozboru, treba nám preskúmať systém logických operácií, ako ich robí Bridgman s cieľom zdôvodniť operacionalizmus.

Každé poznanie predpokladá vzťah medzi poznávajúcim a poznávaným, subjektom a objektom poznania. Zreteľné rozhraničenie objektu a subjektu je nevyhnutným gnozeologickým predpokladom pre pochopenie ich spojenia, vzájomnej súvislosti v procese poznania. Postavenie objektu proti subjektu je nevyhnutné pre pochopenie toho, že bez objektu, ako i bez subjektu, niet poznania. Gnozeológia skúma, akým spôsobom sa objekt mení na objekt poznania, ako sa noetický asimiluje subjektom, v dôsledku akých úkonov (ak chcete: operácií) si subjekt osvojuje nepoznané objektívno, ako sa stáva jeho majetkom, poznaným. Pri tomto sa objekt poznania netvorí subjektom a neničí sa v dôsledku poznania. Objekt i subjekt nie sú však metafyzické absolútna. To, čo v jednom ohľade vystupuje ako subjekt, v druhom ohľade vystupuje ako objekt, subjekt stáva sa objektom poznania a predošlý objekt poznania môže vystupovať ako jeho subjekt. Vzťah tvoriaci poznanie nie je jednostranný: aktívne a účinné sú v ňom oba korelujúce elementy. Poznanie nie je len činnosť subjektu, ale i pôsobenie objektu na subjekt. Proces poznania je vzájomné pôsobenie objektu i subjektu. Dialektický materializmus vôbec nezmenšuje aktívnosť poznávajúceho subjektu v procese poznania, ale všestranne skúma charakter a zákonitosti subjektívneho faktora poznania.

V operacionalistickom rozbere vzájomný vzťah objektu a subjektu v procese poznania je obrátený na rub. Vedeckým myslením požadované začiatkové rozhraničenie subjektu a objektu sa stiera. „Všimnite si — píše Bridgman — že »objektívny« sa používa nie v zmysle kontrastujúceho so »subjektívnym«.“<sup>12</sup> Objekt poznania sa konštruuje v procese samého poznania. Operacionalista skúma poznanie nie ako vzájomný vzťah objektu a subjektu, ale ako jednostranný pomer subjektu k pojmu, ako proces vytvorenia pojmu z ničoho, lebo pre operacionalistu pojem nie je meniacim sa, viacmenej adekvátnym odrazom predmetov v myslení, ale len odrazom, ustálením operácií poznávajúceho subjektu. Pomýlenosť operacionalizmu nie je v tom, že považuje pojmy za výsledok operatívnej činnosti subjektu, ale v tom, že zatvára oči pred tým, že táto operatívna činnosť je zameraná na odraz objektu, že operácie sa uskutočňujú len niečím, že pojmy sa tvoria vo výsledku dialektickej vzájomnej činnosti objektu a subjektu, že operácie dosahujú cieľ len v takej miere, v akej sa prispôbujú vlastnostiam objektu,<sup>13</sup> umožňujú preniknúť do neho, ovládnuť ho, reprodukovať ho v myslení. Pojem ako výsledok operácií subjektu nie je proste jeho konštrukciou, ale logickou konštrukciou objektívneho, logickým osvojením si fyzického. Správne chápanie úlohy operácií subjektu v procese tvorenia pojmov prekáža operacionalizmu vylúčenie objektu týchto operácií. Pojem sa jednostranne vzťahuje na subjekt a vôbec sa nevzťahuje na objekt. Skúma sa len ako funkcia subjektu. Odpoveď na otázku „Čo sa poznáva?“ zväzda Bridgmana k odpovedi na otázku „Ako sa poznáva?“ A pretože z operacionalistického stanoviska je nezmyslom odlišovať „prírodu“ od „poznania prírody“, subjekt, súč tvorcom pojmov, tvorcom poznania, je tým aj tvorcom prírody.

„Ak sa pýtam — píše Bridgman — čo mám na zreteli, keď hovorím, že objekty existujú, alebo že existuje vonkajší svet, jediná odpoveď, ktorú môžem dať, je možná v termínoch aktivít toho alebo iného druhu.“<sup>14</sup> Rozumie sa, je tu reč o aktivite subjektu,

<sup>12</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 79, 22.

<sup>13</sup> Podľa Bridgmana správnym určením pojmu je určenie nie v termínoch vlastností, ale v termínoch operácií. Ide tu, prirodzene, o vlastnosti objektu a o operácie subjektu.

<sup>14</sup> Revue internationale de philosophie, 1949, č. 10, 482.



iebo „ak zmysel vedy treba hľadať v operáciách, tak musí byť vykonávateľ týchto operácií a ním je bezprostredne človečik.“<sup>15</sup> Základný podstatný rozdiel medzi aktivitou, tvoriacou a pretvárajúcou pojmy, a aktivitou tvoriacou a pretvárajúcou veci, pritom mizne.

Mnohých prívržencov Bridgmanovi získava v jeho filozofii jeho tak povediac vedecká intimita. Vedecké pojmy, zákony, teórie vystupujú v nej ako nie dogmy, nie ako niečo hotové, dané, čo si treba osvojiť a čím sa treba riadiť v teórii i praxi. K vedeckým teóriám a pojmom Bridgman pristupuje laboratórne, v doslovnom zmysle slova, ako k výrobku, ako k produktu činnosti vedca, ako k výsledku reťaze operácií skúmateľa. Na rozdiel od sémantického operacionálny rozbor pojmu sa zaoberá, podľa slov Bridgmana, vyjasnením toho, „čo človek s ním robí, a nie toho, čo o ňom hovorí“.<sup>16</sup>

K tejto myšlienke sa Bridgman neraz vracia vo svojich prácach. Činnosť, aktivita je subjektom i objektom operacionálneho rozboru. „V každom jave subjektom rozboru je aktivita a objektom rozboru — objav prv nepochopených aktivít a nachádzanie vzťahov medzi nimi... Máme dočinenia iba so samými aktivitami.“<sup>17</sup> Pritom Bridgman podčiarkuje aktívny element nielen v logickom rozbere, ale i v samotnej skúsenosti, predchádzajúcej alebo nasledujúcej za rozborom. Nie nadarmo „operácia“ — je ústrednou kategóriou tejto filozofie, ktorá určila jej pomenovanie.

Jednako táto mnohým imponujúca „aktivita“, charakterizujúca v operacionalizme poznávací proces, trpí organickými chybami, ktoré sa objavujú so všetkou výraznosťou, ak operacionalistické chápanie „aktivity“ porovnávame s marxistickým chápaním praxe.

Bridgman neobyčajne zužuje, ohraničuje pojem praktickej činnosti. Tento široký, všestranný pojem zachvacuje všetky stránky činnosti spoločenského človeka, v prvom rade jeho výrobnú, pracovnú činnosť a taktiež mnohotvárne formy a aspekty sociálnej činnosti, vzájomnej spolupráce ľudí medzi sebou. Všetko toto Bridgman necháva mimo zorného poľa. Ak tieto pojmy pre neho i existujú, tak len ako transcendentné vo vzťahu k jeho teórii poznania a nevzťahujú sa na ňu. Pritom celú činnosť ľudí redukuje na ich vedeckú, poznávaciu činnosť, celú prax — na laboratórnu a kabinetnú prax. Prax je pre neho len operacionalisticky skúmaná teória. Vedecká činnosť sa odtrhuje od spoločenskej praxe. Človek sa mení na poznávajúcu bytosť, na vedca. Z ľudskej aktivity v zornom poli operacionalizmu zostáva len profesionálna činnosť vedeckého pracovníka. Vzťah človeka k prírode sa zamieňa vzťahom experimentátora k jeho vedeckej úlohe. Laboratórium sa stáva svetom operacionalistu. Okolité svet jestvuje natoľko, nakoľko je prekážkou, závadou pre laboratórny svetík.

Bridgman stotožňuje pojem „operácia“ s pojmom „aktivita“. Rozlišuje pritom 3 druhy operácií: 1. fyzické, 2. vykonávané pomocou ceruzky a papiera a 3. ústne. Prvé nazýva manuálnymi, druhé a tretie zaraďuje do kategórie rozumových operácií.

Pretože zmysel pojmu, ak sledujeme prvý príkaz operacionalizmu, spočíva v ňom akumulovaných operáciách, potom rozličným typom operácií zodpovedajú rozličné kontinuity, rozličné „svety“: inštrumentálnym operáciám — fyzický svet, ústnym operáciám — verbálny svet, papierovo-ceruzovým operáciám s matematickými symbolmi — svet slobodnej tvorby, neohraničenej vynaliezavosti. Pojem „fyzické“ je tu veľmi blízky empiriomonistickému subjektívno-idealistickému pojmu „odpor aktivity“. Vo verbálnom svete, ako je známe, vládnu sémantici. A symbolický papierovo-ceruzový svet odovzdáva sa do moci nesmiernej fantázie matematikov.

<sup>15</sup> Tamže, 496.

<sup>16</sup> The Logic of Modern Physics, 7.

<sup>17</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 79, 3.

Táto klasifikácia operácií, t. j. foriem aktivity, najnázornejšie dokazuje, ako operacionalizmus chápe prax. Nevýváža teóriu na priestranstvo spoločenskej praxe, ale naopak, uzatvára prax v hraniciach teórie. Výrobné nástroje operacionalistu — to sú laboratórne inštrumenty, ceruza a papier, a nakoniec — slová. Všetko, čo je nad to, nemá vzťah k procesu poznania, k histórii poznania, k rozvoju vedy.

Takáto redukcia pracovnej a spoločenskej praxe na laboratórnu a kabinetnú prax zbavuje proces poznania sociálnej pôdy a historickej perspektívy. Operacionalistická činnosť je nehistorická, nedialektická. Stačí si spomenúť na letnú (no tak významnú) poznámku Lenina o rozmanitých historických súvislostiach a závislostiach poznania, na štúdiu ktorých sa má zakladať dialektická teória poznania, aby sa s celou výraznosťou prejavila obmedzenosť nehistorickej a nesociálnej operacionalistickej teórie.

Zdalo by sa, že ešte nikdy doteraz, najmä v oblasti fyziky, neprejavoval sa s takou jasnosťou spoločenský, kolektívny medzinárodný charakter vedeckých bádání, rozvoja poznania. A Bridgman v plnom protirečení s faktami, so skutočnosťou, ustanovuje svoju vedeckú metodológiu na základe gnozeologickej robinzonády. „*Moja veda — je operacionálne niečo celkom odlišné od vašej vedy, podobne ako moja bolesť sa líši od vašej bolesti. Toto vedie k záveru, že existuje toľko vied, umení a náboženstiev, koľko existuje ľudí*“.<sup>18</sup> No snáď s najväčším ignorovaním sociálnej podstaty vedy Bridgman sformuloval svoje, naskrze falošné, subjektivistické a relativistické názory v nasledovnej, pre fyzika XX. storočia paradoxnej tiráde: „Ak by som sa nachádzal na pustom ostrove, kde by nebolo nijakých iných ľudí, myslím, že by som mohol predsa vytvoriť plnohodnotný systém (a valid body) skutočne vedeckej fyziky... Kritériami sú, v poslednom dôsledku, moje vlastné súkromné kritériá a v tomto zmysle fyzika alebo matematika, ako i ktorákoľvek iná veda, sú mojou osobnou vedou.“<sup>19</sup>

Operacionalizmus, napriek zdaniu, nezahrňuje prax do teórie poznania. Je mu cudzie chápanie praxe ako materiálneho pretvárania, ako materiálneho pôsobenia subjektu praxe na jej objekt, ako premeny vecí. Je mu cudzie chápanie podstatného rozdielu medzi teóriou a praxou, utvárajúceho rub ich jednoty. Nie je mu jasný kvalitatívny rozdiel medzi aktom poznania, tvorením ideí a činnosťou pretvárajúcou skutočnosť. Odtiaľto, menovite, neoprávnené stotožnenie závislosti materiálneho objektu poznania v jadrovej fyzike, od fyzického pôsobenia inštrumentu, s podmienenosťou ideí a pojmov zvláštnosťami poznávajúceho subjektu: jedno i druhé sa zlieva v subjektivistickom pojme „operácia“. Idealistické stotožnenie teórie a praxe stiera rozdiel medzi aktivitou subjektu v procese odrazu sveta a aktivitou subjektu v procese jeho premeny. Odtiaľto nepochopenie spoločenskej podstaty ako praxe, tak i teórie a ich vzájomnej závislosti. Odtiaľto metafyzické popieranie poznávacieho významu zdravého rozumu ako nositeľa najmasovejšej, spoločenskej, praktickej skúsenosti.

Operacionalizmus charakterizujú jeho stúpeni ako metodologické sebavedomie súčasného vedca. V skutočnosti je metodologickým sebaoslepením súčasného vedca, jeho subjektivistickým preludom, egocentrickou ilúziou.

<sup>18</sup> The Intelligent and Society, 1938, 158.

<sup>19</sup> Tamže, 157—158.

Operacionalizmus sa stal známym ako prísne vedecká filozofia, jadrom ktorej je operacionálny rozbor vedeckých pojmov. Pozornejšie oboznámenie sa s touto formou pozitivizmu však odhaľuje, že jeho vedecká reputácia nie je opodstatnená. Tak ako v starých formách pozitivizmu, i v operacionalizme sa vyskytujú vedľa seba prísahy vernosti vedeckému poznaniu s ohraňovaním vedeckej myšlienky a z toho vyplývajúcej snahy vyjsť za hranice racionálneho, vedeckého chápania sveta. Fenomenalistický a relativistický rámec poznania a ustanovenie jeho logických hraníc nevyhnutne ponechávajú miesto nepoznateľnu, iracionalizmu.

„Newtonova doba teraz prichádza ku koncu“ — vyhlasuje Bridgman. No prekonanie Newtonovho obrazu prírody neslúži mu ako dôkaz nového vzletu vedeckej myšlienky, ako svedectvo mohutnosti vedeckého poznania, jeho nekonečných perspektív. „Revolúcia — hovorí —, svedkami ktorej teraz sme, je výsledkom objavu nových faktov, jediná interpretácia ktorých je v tom, že naše presvedčenie o poznateľnosti prírody a o jej podriadení zákonitostiam je výsledok obmedzenosti nášho rozhľadu, a ak ho dostatočne rozšírime, objavíme, že príroda vo svojej podstate a vo svojich prvkoch nie je ani poznateľná, ani podriadená zákonitostiam.“<sup>20</sup>

Kríza súčasnej fyziky, podľa Bridgmana, to je kríza nielen materializmu, ale i vedeckého svetového názoru. V tomto stotožňovaní materialistického a vedeckého ponímania sveta nevdojak vyslovil náš protivník pravdu: zrieknutie sa materialistického chápania prírody má v skutočnosti bezpodmienečne za následok rozchod s vedeckým ponímaním sveta. Filozofické názory Bridgmana o tom svedčia.

„Svet nie je svet rozumu, dostupný chápaniu ľudského intelektu“ — čítame v *Úvahách fyzika* (str. 100). Toto vyhlásenie znie paradoxne v ústach človeka, rozum ktorého urobil nemálo pre racionálne chápanie sveta a ktorého filozofia si robí nároky na to, aby prostredníctvom triezveho, racionálneho rozboru očistila vedecké pojmy od všetkého nevedeckého, empiricky a logicky neopodstatneného.

Na čom sa však zakladá nevera Bridgmana v sily vedeckého chápania sveta, čo ho privádza ku skepticizmu a k iracionalizmu? Je to po prvé úplná bezmocnosť pred *dialektikou* bytia, ktoré sa nezmestuje do metafyzických pravidiel, pred *dialektikou* všeobecného a jednotlivého, logického a empirického, opakovateľného a jedinečného, pred protirečivou rozmanitosťou sveta, neukladajúcou sa do neživých formúl a schém *nedialektického* myslenia. Je to po druhé bezradnosť pred prehĺbením a rozvojom pojmov zákonitosti a príčinnej podmienenosti, dosiahnutým vďaka objavom najnovšej fyziky. „Vo sfére mikrosвета javy sú neprístupné predvídaníu — uisťuje Bridgman. A to je prakticky ekvivalentné tomu, že v mikrosвете zákon príčiny a účinku nepôsobí.“<sup>21</sup> Teda, „samotný zákon príčiny a účinku... stratil význam“<sup>22</sup> a pojem príčinnosti nie je viac než pojem zdravého rozumu, ktorý Bridgman zavrhuje.

Bridgman zrazil vedu so zdravým zmyslom na újmu i vede i zdravému zmyslu. Podobne ako nové dokonalejšie chápanie hmoty nijako neotriasla materializmom, ale pridáva mu nový zrelší vzhľad, tak i nové, dokonalejšie chápanie zákonitosti, zahrňuje do seba i štatistickú zákonitosť, ani trochu neotriasla determinizmom, ale ho obnovuje — pridáva mu väčšiu úplnosť a pružnosť. Sám Bridgman vôbec nepopiera, že nemožnosť predvídať správanie sa *jednotlivých* mikrofyzických objektov neprekáža vedeckému

<sup>20</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 83.

<sup>21</sup> Tamže, 129.

<sup>22</sup> Tamže, 100.



predvídaníu pomerne veľkého počtu týchto objektív. Ak by Bridgmanom nevládla túžba po iracionalizme, druh nemoci, neopomenul by spomenúť, že celá teória jadrovej fyziky za posledné desaťročia je históriou experimentálne sa obhájivších teoretických, vedeckých predvídaní. Všetko toto Bridgman výborne pozná a pamätá si, no neberie do úvahy práve preto, že záujmy filozofa-idealistu zatienili rozum vedca-fyzika. A on sám odkrýva tajomstvo svojho indeterminizmu, priznávajúc, že pre fyziku tento indeterminizmus nemá podstatný význam, no je toho názoru, že jeho priznanie bude mať nanajvýš významný vplyv na metódy a návyky nášho myslenia a celkove na naše názory.

Rúcanie metafyzického obrazu prírody slúži Bridgmanovi i jeho machistickým predkom za zámienku pre boj s vedeckým svetonázorom. Vedecký svetový názor stoťožňuje s metafyzikou. Prekonanie metafyzickej ohraničenosti myslenia sa uskutočňuje materialistickou dialektikou, rozšírením hraníc a možností vedeckého myslenia. Pre operacionalizmus prekonanie metafyzického schematizmu vyžaduje rozchod s vedeckým svetovým názorom, prechod za hranice racionálneho poznania.

Skúsenosť jednoducho ukazuje, presviedča svojich čitateľov Bridgman, že cesta racionalizácie je nevhodná. Vedecké skúsenosti privádzajú k tomuto záveru s osobitnou vytrvalosťou. „Čím je obmedzenosť a duševná lenivosť človeka väčšia, tým väčšia je pravdepodobnosť, že bude racionalizovať... Úspešné splnenie rozhodnutia nikdy neracionalizovať, ak aj môže byť dosiahnuté, tak iba za prítomnosti najvyšších rozumových schopností.“<sup>23</sup> Tu je pred nami znova pre Bridgmana obvyklé odbočovanie z vedeckej cesty do protivedeckej slepej uličky. Bezmocnosť pred dialektikou zmyslovej skúsenosti a racionálneho chápania, neschopnosť a nechúť spájať relatívnosť a konkrétnosť s jej objektívnosťou a logičnosťou privádzajú „čistý empirizmus“ Bridgmana k iracionalizmu, k roztržke s vedeckým svetovým názorom, sácajú ho po klzkom svahu k mysticismu. „Vedeckosť je asi len prechodné štádium vo vývoji človeka“ — taký smutný je (pre Bridgmana, ale nie pre vedu) výsledok jeho filozofických reflexií, jeho operacionálneho rozboru vedeckých pojmov.

Rúcanie metafyzických pojmov, vyvolané rozvojom vedy, vyžiadalo si pružnejšiu, dynamickejšiu, diferencovanejšiu logickú procedúru, schopnú vyjadriť hlbšie, presnejšie, pružnejšie zákonitosti bytia. V týchto podmienkach sa myslenie vedcov ocitlo na rázcestí: musí si vybrať buď cestu prekonania schematizmu, skostnatelosti, metafyzickej ohraničenosti, vyvádzajúcu vedu na priestranstvo dialektického svetonázoru, alebo cestu založenú na presvedčení o zásadnej neprekonateľnosti nepomeru medzi logikou a skutočnosťou, odvádzajúcu od vedeckého svetonázoru na trasovisko alogizmu, iracionalizmu. Operacionalizmus ako i všetky iné formy súčasného idealizmu priťahuje myslenie vedcov na druhú cestu.

### 3. OSOBNOSŤ A SPOLOČNOSŤ

Profesor Bridgman sa neuspokojuje operacionálnym rozborom prírodovedeckých pojmov. Pokúša sa použiť svoju metódu aj na skúmanie sociologických pojmov a taktoko položiť teoretické základy novej sociálnej filozofie. Pritom seabedome tvrdí, že stačí urobiť operacionálny rozbor aktuálnych diskutabilných problémov, aby sme sa presvedčili o tom, aký veľký reformátorský význam má operacionalizmus. Ba viac: prof. Bridgman je presvedčený, že použitie operacionálneho myslenia na javy spoločenského

<sup>23</sup> The Intelligent and Society, 1938, 179.

života reformuje všetky naše sociálne vzťahy.<sup>24</sup> Nebudeme veriť slovám váženého profesora a preveríme si jeho tvrdenie nasledujúc ho do oblasti spoločenských vied.

Ostatne sme povinní na samom začiatku upozorniť, že zo stanoviska operacionalizmu nemožno hovoriť nielen o spoločenskej vede, ale ani o filozofii dejín. Po dlhých blúdeniach s operacionalistickým kompasom po sociálnych bludištiach prichádza Bridgman k záveru, že „sa treba vzdať pokusov nájsť filozofiu dejín, pretože pritom sa bude konštatovať, že história nemá filozofie, inými slovami, že neexistuje spoločná idea, zaväzujúca ju dohromady“. Vec je v tom, že „v základe histórie nie sú iné motívy okrem želania ľudských bytostí dosiahnuť určité výsledky a ich pripravenosti dosiahnuť ich hocikakými metódami, rozumnými alebo nerozumnými. Výsledky, ku ktorým smerujú a ktoré dosahujú, závisia od charakteru osobností, od ich schopnosti dosiahnuť tieto výsledky. Vcelku sa to javí takmer ako vec náhody a je to tak chaotické, že by tu bolo márne hľadať akúkoľvek pravidelnosť.“<sup>25</sup>

Teda, konečný záver aplikácie operacionálneho rozboru na sociologické pojmy hlási: spoločenský život je neprístupný vedeckým pojmom. Tento záver sa zakladá na dvoch zásadách. Po prvé na zaujatom, idealistickom chápaní spoločnosti, na presvedčení o prvotnosti vedomia vo vzťahu k spoločenskému bytiu. Po druhé, na individualistickom chápaní sociálnych javov, na presvedčení, že osobnosť je prvotná, spoločnosť druhotná, že pre chápanie historických procesov treba vychádzať z psychického života jednotlivých osobností, z individuálneho vedomia. História je iracionálna podľa mienky Bridgmana najmä preto, lebo je náhodnou výslednicou chaosu individuálnych vôľ.

Vo svojom prístupe k spoločenským javom Bridgman zjavne narušuje jedno zo základných pravidiel operacionalistickej metódy: úplne stotožňuje rôznorodé procesy, používa metódu plytkej a nezákonnej analógie prenášajúc do oblasti sociológie predstavy, prevzaté z fyziky. Spoločnosť si predstavuje na spôsob a podobu, prevzatú z atómovej fyziky: „Konečný problém sociálnych vied je podobný konečnému problému fyzikálnych vied, no omnoho zložitejší. Taký je i problém chápania pôsobenia prvotných elementov, z ktorých sú vybudované sústavy. Prvotnými elementami vo fyzikálnych vedách sú častice... Prvotnými elementami v spoločenských vedách sú ľudia, a príslušný konečný problém spočíva v tom, aby sa pochopili individuálne ľudské bytosti... Hlavné pre chápanie činnosti ľudí je — pochopiť, ako myslia, ako pracuje ich rozum“<sup>26</sup>. Sociologický atomizmus ide tu ruka v ruku s historickým idealizmom. Operacionalizmus v spoločenských vedách nie je nič iné ako subjektívno-idealistické chápanie histórie.

Prístup Bridgmana k spoločenským javom je dvojnásobne metafyzický. Predovšetkým rozkladá zložité na jeho jednoduché prvky, privádza celok k jeho zložkám, a potom robí pokus odsúdený na nevyhnutný neúspech pochopiť celok, vychádzajúc z jednotlivých častí skúmaných samostatne, mimo súvislosti s celkom. Pokus pochopiť spoločenský vývoj na základe štúdia jednotlivých individuí je ešte viac beznádejný, než by bol pokus pochopiť rozvoj jednotlivého človeka, ba aj hociktorého iného organizmu štúdiom jeho ojedinelých molekúl. Ak sa dôsledne pridržame tejto metodológie, ukazuje sa neopodstatnenou aj redukcia spoločnosti na jednotlivých ľudí: keďže jednotlivý človek zase môže byť rozčlenený na jeho zložky, prečo nepredĺžiť rozbor a neobjasniť spoločenské javy, vychádzajúc z jednotlivých molekúl alebo priamo z pohybu atómov?

<sup>24</sup> The Logic of Modern Physics, 32.

<sup>25</sup> The Intelligent and Society, 1938, 300.

<sup>26</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 311—312.

Takýto prístup je metafyzický ešte i preto, že vezmúc za východisko rozboru psychiku jednotlivého človeka vopred upúšťa od vysvetlenia evolúcie tejto psychiky, vývoja človeka. Jednotlivec mimo spoločnosti, mimo sociálneho prostredia, je neživotná, metafyzická abstrakcia, vytrhnutá z celého komplexu svojich príčinných závislostí. Pred nami je chatrná, predvedecká koncepcia „podstaty človeka“ v novom, operacionalistickom ornáte.

Rôznymi spôsobmi, vo všetkých variáciách opakuje Bridgman známu tézu: spoločnosť pozostáva z ľudí, spoločnosť — to je súčet jednotlivcov, agregát osobností. Aplikovať operacionálny rozbor na hociktorý sociologický pojem znamená, podľa Bridgmana, prísť k tomuto pojmu s mierou: čo sa stane, keď budem robiť toto a toto? Každý sociologický pojem — štát, právo, morálka, trieda, vojna atď. — musí byť vyjadrený v termínoch označujúcich činnosť jednotlivých osobností. Zo sociálneho pláštika pojmu sa musí vylúpnúť individualistické jadro, odhaliť jeho praktický obsah zo stanoviska správania sa jednotlivého človeka. Slovom, podstata operacionálneho rozboru sociologických pojmov spočíva v redukcii spoločenského na osobné, v individualistickej interpretácii všetkých sociálnych procesov a javov.

Pred nami je svojrázny sociologický nominalizmus: pojmy označujúce spoločenské javy — to sú prázdne slová, reálny význam majú len skutky jednotlivých ľudí. Bridgman nie je skúpy na také charakteristiky sociologických pojmov, ako „mystika“, „iracionalizmus“, „táraniny“. V tomto sa jeho nominalistický individualizmus spája s nominalizmom sémantikov.

Avšak i pojem jednotlivej osobnosti je pre Bridgmana neznesiteľným výplodom racionalizujúceho myslenia, narušujúceho pravidlá operacionálneho rozboru. Človek vôbec, podstata človeka, osobnosť ako taká — zo stanoviska nominalizmu — sú taktiež mŕtve abstrakcie. Tieto pojmy sú naozaj mŕtvymi abstrakciami. No dialektický rozbor zavrhuje tieto pojmy ako vedecky neplnohodnotné na tom základe, že objektívnou realnosťou nie je človek vôbec, ale historický sociálne konkrétny človek, syn svojej doby, svojej spoločenskej formácie, svojej triedy, svojho ľudu. Avšak pre operacionalistu pojem osobnosti je neprijateľný nie preto, že nemá sociálnu, historickú konkrétnosť, ale preto, že je nedostatočne individualistický. Spoločný pojem osobnosti sa operacionálne diskvalifikuje následkom toho, že osobnosť sa nepoddáva zospoločenšteni, vyjadreniu v obecných pojmoch. Osobnosť je to, čo je odlišné od každej inej osobnosti, neporovnateľné s ňou.

Individualizmus privádza Bridgmana k sociálnej monadológii svojho druhu. Každá jednotlivá osobnosť je v sebe uzavretý, izolovaný celok, svet v sebe a pre seba, nepreniknuteľná jednotka bez okien a dverí. „Som oddelený od svojho blízkeho nepreniknuteľnou priepastou, natoľko neschodnou — píše Bridgman —, že dokonca proti môjmu vášnivému želaníu všetko nadobúda rozličný význam z tej i z druhej stránky. Moja bolesť a vaša bolesť, moja radosť a vaša radosť, moje myšlienky a vaše myšlienky, moja smrť a vaša smrť, sú neprekonateľne rozdielne, a možno ich pomiešať dohromady len ignorovaním očividnosti. Jednako väčšina podmienenosti spoločnosti a dokonca aj samého jazyka je založená na úmyselnom ignorovaní tohto rozdielu. Rozdiel medzi mnou a inými ľuďmi — to je najcharakteristickejšia zvláštnosť celej mojej krajiny.“<sup>27</sup> Medzi „moje“ a „vaše“ operacionálny individualizmus stavia neprekonateľný múr. Prvotným, jedinou realnosťou pre Bridgmana nie je osobnosť vôbec, nie je každý

<sup>27</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 256.

človek, ale daná osobnosť, izolovaná a protistojaca všetkým ostatným, jedným slovom — Ja.

Solipsizmu v teórii poznania u Bridgmana odpovedá „egocentrická pozícia“ v sociológii. Operacionálny rozbor sociálnych kategórií, hlavne „štátu“, najviac pripomína pred sto rokmi zakladateľmi marxizmu zaslúžene vysmiate ľahkomyselnú odvahu Maxa Stirnera. Stirnerova kritika všetkých sociálnych ustanovizní ako mytologických povier („svätého“), nanútených osobností a ohraničujúcich svojvoľu „jediného“ — to je dôsledný predok operacionalistickej sociálnej filozofie.

Vzájomný vzťah bridgmanovského „jediného“ a spoločnosti — to je iba antagonizmus. Spoločnosť ako forma bytia sa pretvára v „ne Ja“, v cudzie a „Ja“ nepriateľské ľudské prostredie, v stálom protipôsobení ktorého sa deje sebautvrdzovanie „Ja“.

Základný imanentný protiklad záujmov osobnosti a „spoločnosti“ (súhrn iných ľudí) — to je vedúca myšlienka sociologických úvah Bridgmana. Tvrdí, že človek nie je spoločenským živočíchom. Človek je svojou povahou antisociálny. Podľa obrazného výrazu Bridgmana „v každom z nás je niečo z gangstera“.<sup>28</sup> Prirodzené, zdravé, rozumné správanie sa osobnosti je — antisociálne chovanie.

Po operacionalistických blúdeniach v pralese sociálnych javov Bridgman sa vyberá na čistinku liberálnej dobrodružnosti. Jeho prakticko-politický záver — je „filozofia maxima-minima“: spoločnosť musí zabezpečiť pre väčšinu svojich členov priaznivé životné podmienky a súčasne uskutočňovať minimálne zasahovanie do života každého človeka. Akým spôsobom musí byť usporiadaná spoločnosť, aby zabezpečila realizáciu tejto platformy maxima-minima? V akej spoločnosti možno uskutočniť tento program? Akým konkrétnym sociálno-politickým obsahom naplňa Bridgman túto prázdnu formulu?

Odpoveď na tieto otázky je zrejmá z toho, že po prvé, Bridgman súdi, že v USA „je dnes vo veľkej miere uskutočniteľná takáto spoločnosť“,<sup>29</sup> po druhé z toho, že Sovietsky sväť, ak máme veriť Bridgmanovi, „očividne nie je takou spoločnosťou“.<sup>30</sup> Ako vidíme, Bridgman zaujíma jednoznačne prokapitalistické a antisocialistické stanovisko. „Do akej miery je kapitalizmus vôbec predmetom diskusie — vyhlasuje Bridgman —, je opodstatnený, aspoň v teórii, i napriek svojim nedostatkom...“<sup>31</sup> Kapitalizmus, podľa jeho presvedčenia, má mechanizmus, ktorý môže zabezpečiť splnenie „programu maximum-minimum“. Sociálna filozofia operacionalizmu v podstate nie je nič iné ako buržoázny liberalizmus, spočívajúci na teoretických základoch subjektívneho idealizmu.

Táto sociálna filozofia je hlboko antidemokratická, hoci Bridgman aj vydáva svoj banálny buržoázny liberalizmus za pravý demokratizmus. No aký to môže byť demokratizmus, keď vychádza z principiálneho protirečenia záujmov osobnosti a kolektívu? Čo má s demokratizmom spoločné Bridgman, povýšenecky stavajúci proti sebe kriticky mysliace „Ja“ a masy „nechtiace myslieť“?

V súčasnej sociologickej teórii a politickej praxi ostro stoja proti sebe dve koncepcie „demokracie“ — buržoázna a socialistická. U Bridgmana brániaceho a odôvodňujúceho prvú z nich veľmi jasne vystupuje ich základný protiklad.

Bridgman pod demokraciou chápe individuálnu slobodu, stavajúc proti sebe ideál slobody a ideál sociálnej rovnosti. Koncepciu demokracie, spojenú s pojmom rovnosti,

<sup>28</sup> Tamže, 76.

<sup>29</sup> Tamže, 289.

<sup>30</sup> Tamže, 288.

<sup>31</sup> Tamže, 273.

pokladá za skreslenú, „sentimentálnu“ koncepciu demokracie, orientujúcu sa na jednoduchého človeka. Pravá demokracia — to je, podľa Bridgmana, nie demokracia pre jednoduchých ľudí, nie ľudová demokracia, ale spoločenské zriadenie, zabezpečujúce privilegované postavenie vyvoleným, „význačným“ osobnostiam.

Bridgman vyzdvihuje proti komunistickej zásade: „Od každého podľa schopností, každému podľa potrieb“ — svoju zásadu: „Každému podľa schopností“, schvaľujúc nerovnosť, založenú na nerovnosti schopností. To nie je nič iné ako opakovanie pokryteckej formuly buržoáznej demokracie o „rovnosti možností“. Ak dokonca abstrahujeme (a to sa nemá robiť) od rozhodujúcej otázky o faktických, materiálnych predpokladoch „rovnakých možností“, predsa je nápadný antidemokratický charakter tejto formuly. Bridgmanovi je organicky protivná demokratická rovnosť. Formula komunizmu zabezpečuje každému možnosti prejavu jeho schopností a dokonca to vyžaduje. A predsa Bridgmanovi nevyhovuje. Nevyhovuje preto, že zabezpečuje taktiež potreby tých, ktorí neprejavujú mimoriadne schopnosti. On háji prednosti, privilégia elity. Je mu neznesiteľná myšlienka o rovnosti. Jeho poznanie nevládze zrušiť spojenie medzi schopnosťami a privilégiami. Nevie pochopiť, že len na pôde komunistického všeobecného zabezpečenia sa môže uskutočniť skutočná rovnosť možností a rozkvet schopností. Pritom celý problém sa uňho prenáša z pevnej sociálno-ekonomickej pôdy na individuálno-psychologickú pôdu. Bridgmanovský „demokratizmus“ — to je demokracia bez demosu. Ľud pre neho nie je cieľom demokracie, ani jej tvorcom.

Všetky sociologické úvahy Bridgmana sa zakladajú na hlbokej neviere v tvorivé sily a rozum ľudu, na opovrhovaní masami, na antidemokratickom protiklade osobnosti a ľudu. Za najzávažnejší dôvod proti socializmu považuje svoje presvedčenie o tom, že rozum je vlastný jednotlivcovi, ale nie kolektívu. Rozum nemôže byť spoločný, kolektívny. Kolektív je svojou povahou nerozumný, nemysliaci. V roztrhnutí spojenia medzi rozumom a masou a v utvrdení nerozlučného spojenia medzi rozumom a osobnosťou vidí Bridgman hlavný argument, na ktorom sa má zakladať boj liberalizmu proti socializmu.

Táto úvaha je egocentrickou ilúziou buržoázneho inteligenta, namýšľajúceho si o sebe, že je „solou zeme“ a podujímajúceho sa riešiť najzložitejšie sociálne problémy, v ktorých sa však vôbec nevyzná. Bridgman je tak pripravený robiť sociologický rozbor ako človek, ktorý nepozná násobilku, pre ďalšie rozpracovanie teórie relativity. Nehovorím už o jeho neznalosti ekonomickej „násobilky“. Stačí sa zamyslieť nad históriou techniky, vedy a umenia, aby sme sa presvedčili o úplnej neudržateľnosti Bridgmanovej antitézy rozumného a sociálneho. Veď sama možnosť rozvoja a prejavu individuálnych schopností, dokonca stupeň individuálnej diferenciacie ľudí sú sociálne podmienené, sú funkciou spoločenskej organizácie.

Problém rovnosti buržoázni sociológovia vedome a úmyselne zatemňujú. Spravidla — s cieľom diskreditovať zásadu sociálnej rovnosti — stotožňujú ju s nivelizáciou individuálnych zvláštností. Je to len hrubá klebeta na komunizmus. Sociálnoekonomická rovnosť nielenže nevylučuje, ale predpokladá maximálny rozvoj individuálnych rozdielov a schopností pracujúcich. Uspokojenie materiálnych a kultúrnych potrieb všetkých členov komunistického kolektívu zabezpečuje a podnecuje rozkvet individualností, vytvára objektívne predpoklady pre všestranný rozvoj schopností všetkých i každého zvlášť. Buržoázne vedomie nevie zlúčiť sociálnu rovnosť s individuálnym rozvojom. Bez nerovností, bez privilégií je mu nemysliteľná tvorba a inšpirácia. Spoločenský poriadok zabezpečujúci optimálnu možnosť rozvoja a prejavu schopností všetkých pracujúcich, odstraňuje zároveň aj problém *materiálnej* zainteresovanosti.



ako podnetu pre rozvoj schopností. Nerovnosť v rozdeľovaní sa postupne prekonáva v spoločnosti založenej na kolektívnom vlastníctve.

Sociálny ideál prof. Bridgmana i celá jeho sociálna filozofia nie je nič iné ako profesionálna, kastová ilúzia buržoázneho inteligenta, cudzieho ľudu a zaujatého starostu o zachovanie a zvečnenie kastových privilégií. Sociológia operacionalizmu — to je ideologické zdôvodňovanie skupinových záujmov privilegovanej špičky inteligencie. Úzke, egoisticky chápané skupinové záujmy stavia proti záujmom ľudu. To je sociológia rozlučovania vedy a demokracie, inteligencie a pracujúcich.

Proti progresívnemu, demokratickému chápaniu sociálnych povinností vedca prof. Bridgman vyzdvihuje antidemokratickú koncepciu „vedy pre vedu“ a zodpovednosti vedca nie pred spoločnosťou, ale pred sebou samým, pred vlastným rozumom. Vzťahy medzi vedou a spoločnosťou stavia na hlavu a s aristokratickým, pre neho charakteristickým opovržením vyhlasuje: „Spoločnosť je sluhom vedy vo väčšej miere a v hlbšom zmysle, ako veda je sluhom spoločnosti“.<sup>32</sup> Utopičnosť ideálu „čistej vedy“ hlásaného Bridgmanom, chrániacim čistotu svojho plášťa od styku s pracujúcimi masami, nikdy nebola taká očividná ako v týchto dňoch, keď je veda hlboko vpletená do tkaniva spoločenského života.

V snahe odlúčiť pracovníkov duševnej a fyzickej práce Bridgman uisťuje, že u pracujúcich jestvuje živelná nevraživosť k vedcom, ako sa vyslovuje: „spontánna nevraživosť tých, ktorí neradi rozmýšľajú, k tým, ktorí rozmýšľajú“.<sup>33</sup> Keby sa Bridgman nestránil ľudu, presvedčil by sa o nepodloženosti svojich tvrdení uznajúc, ako si ľud hlboko váži a ako vysoko cení skutočných pracovníkov vedy. Vzťah pracujúcich k vede a k vedcom, pracujúcich, ktorí prevzali moc do svojich rúk — je toho najlepším dôkazom. Bridgman prizýva vedcov k rozvoju „triedneho vedomia“, k tomu, aby vzali svoj osud do vlastných rúk, aby aktívne bránili svoje profesionálne záujmy. No pritom Bridgman odtrhuje boj inteligencie od triedneho boja, od spoločenskej činnosti všetkého ľudu. Nielen rozlučuje inteligenciu a ľud, ale ich stavia proti sebe, poskytujúc tým veľmi zlú službu ako jedným, tak i druhým.

Prof. Bridgman vášnivo vyzýva vedcov do boja za slobodu vedy, za nezávislosť myslenia. No odtrháva tento boj od sociálneho pretvorenia, bez ktorého všetky jeho výzvy sa premieňajú na prázdne liberálne krasorečenie. Prof. Bridgman je odporcom vojny. „Stanovisko, ktoré tu zastávam — píše v práci *Rozumná osobnosť a spoločnosť* — je nezmieriteľne nepriateľské militarizmu; jedno s druhým nemôže stále spolunažívať na tej istej planéte“ (str. 286). Zároveň vystupuje proti uznaniu zodpovednosti vedcov za pomáhanie v príprave novej svetovej vojny, vyhlasuje za absurdné všetky snahy obrancov mieru ochrániť ľudstvo od najničivejších a najzhubnejších druhov zbraní. Zavrhuje ako nerozumné, vnútorne si odporujúce všetky formy kontroly a obmedzenia zbrojenia. Rozhorčený protest svetovej spoločenskej mienky proti prostriedkom masového ničenia ľudí pre Bridgmana je len... „svedectvom popleteného myslenia“. Metafyzická pacifistická dilema „všetko alebo nič“ nedovoľuje mu pochopiť ohromný historický význam dôsledného rozvíjania a prehlbovania celosvetového hnutia boja za mier.

<sup>32</sup> Reflexions of a Physicist, N. Y. 1950, 270.

<sup>33</sup> Tamže, 272.